

УДК 373.2.092:160

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УКРАЇНІ (ДР. ПОЛ. ХХ СТ. – ПОЧ. ХХІ СТ.)

Довбня С.О.

У статті розкрито ключові поняття дослідження: “тенденція”, “розвиток”; проаналізовано та узагальнено погляди вчених на основні тенденції у суспільстві, що впливають на освіту; окреслено провідні тенденції розвитку програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні в межах досліджуваного історичного періоду та на перспективи. Ключові слова: тенденція, розвиток, програмно-методичне забезпечення ігрової діяльності, діти дошкільного віку.

В статье раскрыты ключевые понятия исследования: “тенденция”, “развитие”; проанализированы и обобщены взгляды ученых на основные тенденции в обществе, влияющих на образование; очерчены основные тенденции развития программно-методического обеспечения игровой деятельности детей дошкольного возраста в Украине в пределах исследуемого исторического периода и на перспективы.

Ключевые слова: тенденция, развитие, программно-методическое обеспечение игровой деятельности, дети дошкольного возраста.

The article expounds the key concepts of the research – “trend” and “development”. Scientific views of the main tendencies in society that influence education are analyzed and generalized. The author outlines the main trends in the development of programs and methodological support of organization of pre-school age children’s play activities during the examined historical period and future prospects.

Key words: tendency, development, programs and methodological support of play activity, pre-school age children.

Мета полягає в характеристиці провідних тенденцій розвитку програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні у період др. пол. ХХ – поч. ХХІ ст., здійсненій крізь призму актуальних питань сучасного розвитку дошкільної освіти.

Відповідно до мети визначено наступні **завдання**:

- розкрити ключові поняття дослідження: “тенденція”, “розвиток”;
- проаналізувати та узагальнити погляди вчених на основні тенденції розвитку в Україні у період др. пол. ХХ – поч. ХХІ ст.;
- окреслити тенденції розвитку програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні в межах досліджуваного історичного періоду та на перспективу.

Виклад основного матеріалу. Для з’ясування шляхів подальшого розвитку програмно-методич-

ного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку необхідно охарактеризувати тенденції як ті, що були провідними в минулому столітті, так і ті, що відображені у сучасному програмно-методичному забезпеченні ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Оскільки тенденції розвитку програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку зумовлюють сучасну модель освітнього простору, їх визначення може стати стартовим майданчиком для інноваційного напрямку розвитку дошкільної освіти.

Розкриємо насамперед ключові поняття дослідження: “тенденція” та “розвиток”. *Тенденція* (від латинської “*tendo*” – направляю) у філософському словнику розглядається як напрям, у котрому відбувається розвиток (суспільства, економіки, держави і тощо) думки чи ідеї, здійснення закону за внутрішньо притаманною йому логікою руху. В суспільстві реалізація закону

відбувається не в “чистому вигляді”, а визначається внутрішніми і зовнішніми умовами, що спроможні прискорити, уповільнити або взагалі припинити діяння закону. В об’єктивній дійсності діє не один закон, а сукупність взаємопов’язаних за змістом законів, що забезпечують стійку тривалу тенденцію руху системи. “Таким чином, зазначає К.Маркс, – закон діє тільки як тенденція, вплив якої виразно виступає тільки за певних обставин і на протязі тривалих періодів часу”. Розрізняють основні тенденції, які надалі реалізуються, і другорядні, які через збіг обставин не могли здійснитися. Осягнення об’єктивних провідних тенденцій є умовою наук, прогнозування та управління соціальними процесами [9, с. 500].

Під “тенденціями” в контексті сучасних методологічних підходів до порівняльно-педагогічних досліджень розуміють спрямованість руху та якісні зміни, що відбуваються під час цього руху [4]. Отже, тенденції розвитку освіти потрактовують як напрями її еволюції, що зумовлюються впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників.

В.В.Кремель у праці “Філософія освіти XXI століття” окреслив основні, що зародилися в останні десятиліття, які розвиватимуться протягом XXI ст. і впливатимуть буквально на всі сфери життєдіяльності особистості й суспільства, загальноцивілізаційні тенденції: *глобалізація суспільного розвитку*, яка характеризується такими основними рисами: зближенням націй, народів, держав, суспільних відносин у різних країнах світу; створення спільного економічного поля, інформаційного простору тощо; значною залежністю прогресу кожної країни від здатності спілкуватися зі світом; об’єктивною неможливістю країни, чиї суспільні відносини неадекватні відносини більшості країн світу, успішно розвиватися, що унеможлиблює тривале існування; поділом світу на протилежні соціально-економічні системи; небувалим раніше загостренням конкуренції між державами, у вир якої потрапляють крім економічної й інші сфери, що надає процесу глобальних масштабів; зміною сутності держави, що змушена передавати частину традиційних функцій об’єднаних держав континентального характеру чи загальносвітового; *набуття людством здатності до самознищення*, розглядається в контексті появи все нових можливостей для знищення людини: від окремих осіб до мільйонів, що в найбільших масштабах було продемонстровано у Другій світовій війні. Але до появи ядерної зброї і глобальних екологічних проблем людство не було здатне до самознищення. З появою такої здатності людство перейшло рубікон. Збільшення кількості країн, що можуть виробляти зброю масового знищення, ширше використання критичних, а серед них екологічно загрозливих, технологій. Усе це, помножене на зрілі технічні можливості вчинення терористичних акцій, призводить до зростання технічної ймовірності самознищення людства; перехід людства від *індустріальних до науково-інформаційних технологій*, що, на відміну від індустріального виробництва значною мірою базується не на матеріальній, а на інтелектуальній власності, на знаннях як субстанції виробництва і визначається рівнем людського розвитку в країні, станом національного потенціалу нації. Суспільство стає більш людиноцентристським. Індивідуальний розвиток

особистості за таких умов стає, з одного боку, основним показником прогресу, а з другого – головною передумовою подальшого розвитку суспільства. Ось чому найпріоритетнішими сферами XXI ст. стають наука як сфера, що продукує нові знання, та освіта як сфера, що олюднює знання і насамперед забезпечує індивідуальний розвиток особистості. І тільки та країна, яка спрямована забезпечити пріоритетний розвиток цих сфер, зможе претендувати на гідне місце у світовому співтоваристві, бути конкурентоспроможною [3, с. 7–8].

У компаративній педагогіці визначені теоретико-методологічні аспекти досліджуваної проблеми. Теоретичне обґрунтування тенденцій базується на тому, що розвиток освітньої системи здійснюється у напрямках, які забезпечують поліпшення виконання нею своїх функцій [7, с. 70].

За дослідженнями А.А.Сбруєвої, згідно з теорією функціональних систем, останні йдуть на будь-які удосконалення, перебудови, збурення заради реалізації свого призначення. Тому тенденції освіти щонайперше зумовлюються її функціями, реалізація яких може мати сприятливі або несприятливі зовнішні соціально-культурні умови. Знання тенденцій в освіті дає основу для її прогнозування і доцільного оновлення, підвищення рівня цілісності, системного управління нею, подолання емпіризму в педагогічній науці і практиці. Адже “... у розбудові національної освітньої системи в Україні необхідні науково вивірені підходи, позиції, що визначали б сутність і стратегічні напрями реалізації поставленого завдання”. У зв’язку із цим роль прогнозування безперервно зростає, оскільки воно “становить якісно новий механізм самозбереження людства, нову форму випереджаючого відображення” А.А.Сбруєва, аналізуючи тенденції сучасної вищої освіти, одночасно вказує на протиріччя, які виникають в освітніх системах: між глобальними і локальними проблемами, між традиціями і модернізмом, між конкуренцією у досягненні успіхів і прагненням до рівності можливостей в освітній сфері тощо [7, с. 163].

Питання про виявлення тенденцій в освітній сфері стає дедалі актуальнішим. У докторських дисертаціях О.В.Глузмана, В.І.Лугового [5], Л.П.Пуховської [6] проаналізовано та узагальнено загальнопланетарні та специфічно-регіональні тенденції розвитку педагогічної освіти (стосуються і Західної Європи), глобальні тенденції (мегатенденції) та підпорядковані ним субтенденції, які в свою чергу поділяються на сукупності ще менш загальних тенденцій. Така ієрархія понять ґрунтується на системному вивченні освіти.

Б.Л.Вульфсон у своїх працях розкриває провідні тенденції розвитку системи дошкільної освіти до яких належать: загальне розширення мережі дошкільних закладів; пріоритетне створення повноцінних дошкільних навчальних закладів, що ставлять за мету як турботу про повноцінне харчування, догляд за здоров’ям дітей, та їх різнобічний розвиток, підготовку до школи, психологічну адаптацію до умов подальшого навчання; розвиток системи психолого-педагогічного консультування майбутніх та молодих батьків [2].

Аналіз досліджень Т.М.Степанової зумовив висновок про те, що під “тенденціями” науковець розуміє нові напрями і спрямованості її розвитку,

прогресивні, інноваційні ідеї і прагнення її подальшого реформування й модернізації відповідно до нових соціокультурних і економічних умов освітнього простору [8, с. 379]. У контексті нашого дослідження цінними є виокремлені Т.М.Степановою дві групи тенденцій: а) тенденції становлення і розвитку змісту передшкільної освіти в кінці XIX та XX ст.; б) тенденції, що окреслюють стратегію подальшого розвитку й трансформації змісту передшкільної освіти у сучасному освітньому просторі.

Науковець за результатами ретроспективного аналізу програм, методичного супроводу, наукових доробок учених радянського періоду розкрила, що трансформації змісту передшкільної освіти у вітчизняній педагогіці відбувалася таким чином: від пріоритету охорони життя і здоров'я дитини, опікунства й піклування приватних осіб на етапі пошуку змісту передшкільної освіти у зв'язку з підготовкою дітей до школи: через надлишкове захоплення предметним навчанням (на зразок шкільного) та підготовкою дітей до школи в період розмаїття концепцій і програм щодо змісту дошкільної освіти на сучасному етапі. Виклики XXI століття та цивілізаційні зміни, що сьогодні відбуваються, вимагають окреслення нових завдань та визначення перспективних тенденцій модернізації і подальших трансформацій насамперед загального змісту освіти. Автор виділяє провідні тенденції оновлення світового освітнього простору:

- орієнтація більшості країн на перехід від елітної освіти до високоякісної освіти для всіх;
- поглиблення міждержавного співробітництва у галузі освіти, яке залежить від потенціалу національної системи освіти і від рівня умов партнерства держави й окремих учасників;
- збільшення гуманітарної складової у світовій освіті в цілому за рахунок уведення людини орієнтованих наукових і навчальних дисциплін: політології, психології, соціології, культурології, екології, ергономіки, економіки;
- значне поширення нововведень за умов збереження національних традицій, що склалися, та національної ідентичності країн і регіонів [8, с. 379].

Відповідно до означених актуальних напрямів розбудови системи дошкільної освіти на найближчу перспективу, які окреслені в Білій книзі національної освіти України (підвищення на державному рівні статусу працівників дошкільної освіти; неухильне виконання законодавства щодо забезпечення, дітям рівного доступу до дошкільної освіти; відновлення функціонування груп для дітей 7-го року життя, які не вступили до школи, а продовжують відвідувати дошкільний заклад; запровадження механізму фінансування педагогічних працівників на придбання науково-методичної літератури для підвищення свого професійного рівня; розробка методичного й дидактичного супроводу Базової програми розвитку дитини дошкільного віку "Я у світі"; створення для дітей дошкільного віку іграшок та ігор нового покоління; розроблення варіативної складової змісту дошкільної освіти, що відкриває широкі можливості для створення регіональних та авторських програм; узгодження змісту освітнього стандарту вищої школи, за яким готують фахівців зі спеціальності "Дошкільна освіта", з новою редакцією Базового компонента дошкільної освіти; внесення змін у Базові плани

підготовки та перепідготовки фахівців за спеціальністю "Дошкільна освіта"; створення підручників і посібників з дошкільної педагогіки, педагогічної і дитячої психології нового покоління) [1, с. 90], автором визначено провідні тенденції модернізації і подальших трансформацій змісту передшкільної освіти як проміжної ланки між дошкільною і початковою освітою. Серед найбільш головних і перспективних тенденцій визначено такі: стандартизація змісту передшкільної освіти; орієнтація змісту передшкільної освіти на реалізацію принципу дитиноцентризму; орієнтація на компетентнісну парадигму передшкільної освіти; всеохопленість дітей передшкільного віку їх перебуванням у навчальних закладах різного типу; варіативність програм та методик передшкільної освіти; оновлення змісту і форм підготовки й перепідготовки майбутніх педагогів дошкільної ланки освіти [8, с. 382].

Аналіз сучасних наукових досліджень (Б.Л.Вульфсон, О.В.Глузман, В.Г.Кремень, О.Г.Локшина, В.І.Луговий, Л.П.Пуховська, А.А.Обруєва, Т.М.Степанова та ін.) дозволяє відзначити різну кількість явищ, тенденцій, змін та інновацій, які відбуваються у суспільстві. Щодо головних тенденцій оновлення змісту освіти, то до них відносять її гуманізацію та гуманітаризацію.

Подальше вивчення довідкової літератури дозволило багатоаспектно підійти до тлумачення поняття "розвиток". Зокрема у філософській літературі *розвиток* тлумачиться як філософська категорія, як процес саморуху від нижчого (простого) до вищого (складного), який розкриває, реалізує внутрішні тенденції і сутність явищ, веде до виникнення нового. Розвиток людського суспільства, пізнання підлягає законам діалектики. Для розвитку характерна спіралевидна форма. Всякий окремий процес розвитку має початок і кінець. Причому вже на початку в тенденції існує кінець розвитку, а завершення даного циклу розвитку кладе початок новому циклові, в якому можуть повторюватись деякі особливості першого. Розвиток – іманентний процес: перехід від нижчого до вищого виникає тому, що в нижчому в прихованому вигляді існують тенденції, які ведуть до вищого, а вище є розвинуте нижче. При цьому тільки на досить високому ступені розвитку повністю виявляється і вперше стають зрозумілими натяки на вище, що криється в нижчому [9, с. 377]. Отже, виділення провідних тенденцій розвитку досліджуваної проблеми є важливим моментом в історико-педагогічному дослідженні.

Історіографічний аналіз програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку досліджуваного періоду засвідчив, що програмно-методичне забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку є категорією динамічною; воно перебуває у постійному розвитку, яке пов'язане з теорією ігрової діяльності, в якому виокремлено дві групи тенденцій: 1) тенденції розвитку державного управління освітою при "побудові розвиненого соціалізму" та формування програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку у др. пол. XX ст.; 2) перспективні стратегічні тенденції демократичного державного управління, програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні на поч. XXI ст.

Висновки. Таким чином, на основі аналізу наукових досліджень (Б.Л.Вульфсон, О.В.Глузман, В.Г.Кремень, О.Г.Локшина, В.І.Луговий, Л.П.Пуховська, А.А.Сбруєва, Т.М.Степанова та ін.), з урахуванням еволюції програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, що відбулася під впливом взаємопов'язаних політичних, економічних, соціальних та організаційно-педагогічних чинників. Інтенсивного розвитку програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку за роки незалежності набуло завдяки розбудові законодавчо-правих документів інноваційного характеру, зокрема визначальними були ухвалення Конституції України (1996), Закону України “Про освіту” (1991), Закону України “Про дошкільну освіту” (2001). Важливими для подальшого розвитку методологічних засад функціонування системи дошкільної освіти стало прийняття нормативних документів стратегічного значення: “Державної національної програми “Освіта” (Україна XXI століття), Базового компоненту дошкільної освіти (1998; 2012) та Національної доктрини розвитку освіти (2002), окресленні тенденції розвитку програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності на Україні у др. пол. XX – на поч. XXI ст. виокремлені й охарактеризовані за двома групами. *Перша група* охарактеризована як тенденції сталості та уніфікації змісту освіти в цілому та дошкільної ланки, пошуки нових форм та методів державного управління, домінантність предметно-центричного підходу та навчальної діяльності щодо програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку; централізація, посилення авторитарних,

бюрократичних методів управління; реалізація суб'єкт-об'єктного підходу в керівництві ігровою діяльністю дітей дошкільного віку, не врахування національної та культурологічної складової щодо програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку; відірваність від світових тенденцій у радянський період; формування нової моделі державного управління; створення законодавчої української дошкільної освіти; подальше творення програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Для *другої групи* характерні деполітизація і набуття національного і регіонального характеру програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку; стандартизація, гуманітаризація та гуманізація дошкільної освіти; диференційований та інтегрований підхід до структурування програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку; трансформація виховання і навчання дітей дошкільного віку на компетентнісні засади; домінантність особистісно орієнтованого підходу щодо програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку; реалізація педагогічного супроводу ігрової діяльності дітей дошкільного віку на суб'єкт-суб'єктних засадах. Враховуючи дані характеристики тенденцій досліджуваного періоду, розкриваємо, що тенденції мають проєктивний характер. Вони визначають напрям програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку не тільки в зазначений період (кін. XX – поч. XXI ст.), але окреслюють подальші перспективи дошкільної освіти в Україні.

Література

1. Біла книга національної освіти України / за ред. В. Г. Кременя. – К. : ТОВ “Інформаційні системи”. 2010. – 342 с.
2. Вульфсон Б. Л. Стратегія розвитку образования на Западе на пороге XXI века / Б. Л. Вульфсон. – М. : Изд-во “УРАО”, 1999. – 208 с.
3. Кремень В. Г. Філософія освіти XXI століття / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1. – С. 7–8.
4. Локшина О. Г. Тенденції розвитку змісту шкільної освіти в країнах Європейського Союзу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. пед. н. : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / О. Г. Локшина. – К., 2011 – 40 с.
5. Луговий В. І. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні: (теоретико-методологічний аспект) : дис. ... д. пед. н. : спец. 13.00.01 / Луговий Володимир Іларіонович. – К., 1995. – 429 с.
6. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі в кінці XX століття : дис. ... д. пед. н. : спец. 13.00.04 / Пуховська Людмила Прокопівна. – К., 1998. – 354 с.
7. Сбруєва А. А. Порівняльна педагогіка : навч. посіб. / Аліна Анатоліївна Сбруєва. – Суми : Редакційно-видавничий відділ СДПУ, 1999. – 300 с.
8. Степанова Т. М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець XIX – XX століття) : монографія / Т. М. Степанова. – К. : Видавничий дім “Слово”, 2011. – 424 с.
9. Філософський словник / за ред. М. М. Розенталя, П. Ф. Юдіна. – К. : Політична література України, 1964. – 500 с.